KARL POPPER ȘI EUGENIU COȘERIU. O ÎNTÂLNIRE CARE A AVUT TOTUȘI LOC

Mircea A. DIACONU
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *The aim of this study is to explore the epistemological principles underlying the way both Karl R. Popper and Eugeniu Coșeriu understand scientific research. Ultimately, they ponder on answers underpinning my paper as well. Namely, is hard-fact knowledge possible, does it entail academic modesty, open-mindedness and self-scrutiny, can researchers achieve the goal of making the world a better place? As two great minds of the twentieth century, Popper and Coșeriu come together on several issues and, likely, on one occasion, in Tübingen, 1981. Moreover, I elaborate on my own attempt to approach Bukovinian studies through the lens of their findings in the field of epistemology. As a matter of fact, Bukovina has developed into a cultural tradition that triggers various and often competing claims, which can all be tackled by means of their insights and, especially, terminology. Finally, three primary sources are read contrastively, according to Coșeriu's view of linguistics as cultural study, within his take on objectivity as a core value of scientific research.*
Cuvinte-cheie: *Karl R. Popper, Eugeniu Coșeriu, Bucovina, principiile cunoașterii*

Am ezitat mult în legătură cu titlul acestei comunicări. Și dacă am optat finalmente pentru *Karl Popper și Eugeniu Coșeriu. O întâlnire care a avut totuși loc*, am făcut-o pentru că ținta ultimă a fost să relev dialogul posibil dintre cei doi titani ai gândirii europene ai secolului al XX-lea, punând în discuție nu doar opiniile lor despre cunoaștere (în fond, despre om), ci și să sugerez derularea unei întâlniri propriu-zise, oricât de ipotetice. Și toate acestea datorită actualității imperative a sistemelor lor de gândire care au în centru ideea de responsabilitate și de toleranță. Celălalt titlu, *Karl Popper, Eugeniu Coșeriu și Bucovina. În căutarea unor instrumente de lucru*, ar fi fost mai degrabă contextual. În fapt, aflându-mă în căutarea unei corecte poziționări în studierea Bucovinei, am apelat la câteva dintre ideile lui Popper, pentru ca, după ce l-am descoperit pe Coșeriu, să-i pun în dialog. De fapt, așa cum e structurat, textul de față e consecința acestei ezitări: tributar perspectivei contextuale, el face saltul finalmente către miezul problemei. Cel puțin aceasta a fost soluția pe care am găsit-o pentru a nu trăda nici contextul, nici ideea, și pentru a le păstra în complementaritate. E, în fond, o relație care intră în paradigma cercului hermeneutic: ideea și angajarea în concret își dispută prioritatea.

Care e problema concretă pentru care aveam nevoie de o soluție, de o metodă?! Ea a fost prezentată parțial acum doi ani, în 2019, la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” (CISL) desfășurat la Universitatea Yurii Fedkovich din Cernăuți. Ținând cont de un principiu coșerian care vizează „adecvarea la situație”[1], mi-am spus că nu pot să particip la o conferință Coșeriu decât dacă e vorba, măcar tangențial, despre o problemă lingvistică, chit că deschiderile lui Coșeriu către probleme care vizează literatura sunt substanțiale. Și, pentru că lucrurile se desfășurau la Cernăuți, decât dacă aduc în discuție totuși problema românilor din Cernăuți. Mai mult, că trebuie să o fac foarte clar, pe înțelesul tuturor. La mijloc e de asemenea un principiu coșerian – vom insista asupra lui mai încolo – formulat de altfel cu obstinație și de Karl Popper. Aici invocăm doar faptul că unul dintre textele lui Popper, „o scrisoare care inițial nu era destinată publicării”, se numește *Împotriva cuvintelor pretențioase* (cf. Popper, 1998: 96). Popper se luptă adesea cu „jocul crud de a

[1] „În sfârșit, există aceste norme ale discursului sau ale textului, care înseamnă să fii adecvat la situație, la cei cu care s-a stabilit dialogul, cu privire la lucrul despre care se vorbește” (Coșeriu, 1996: 131).

spune lucrurile simple complicat și pe cele triviale încâlcit" (Popper 1998: 110). Și atunci am vorbit, dacă vă mai aduceți aminte, despre *procesul „Arboroasei"* și despre avocatul Dr. Iosif Rott, care, pentru a-i apăra pe cei cinci tineri români întemnițați (aveau să fie eliberați după 11 săptămâni), studiase nu doar *documentele Hurmuzachi*, ci și lucrări de lexicologie română, de sintaxă, oricum, de gramatică românească. Or, pentru aceasta a trebuit să fac mai mulți pași înapoi. Să înțeleg cum a apărut și ce era „Arboroasa", să-mi explic cum a fost înființată Universitatea din Cernăuți, să descâlcesc problema identității românilor din Bucovina în perioada austriacă, și în diferite epoci din perioada austriacă, și, poate că ultimul pas înapoi, cum a apărut Bucovina. Nu poți să studiezi fapte de detaliu semnificativ fără a avea suficientă distanță, ca să înțelegi detalii de tot felul și să reconstitui contexte. Mai mult, să le înțelegi și din perspective diferite. Și pentru aceasta a trebuit să citesc memorii, jurnale, corespondență, documente, ficțiuni, studii de istorie etc. De aici s-a născut ideea unei cercetări ample despre Bucovina. Ce dificultăți au apărut? Dificultățile sunt de mai multe feluri și de naturi diferite.

Există, de exemplu, opinii și explicații incompatibile asupra aceleiași figuri umane sau asupra aceluiași fapt. Cum vom putea face ca oameni care se situează pe poziții divergente să poată discuta și să ajungă la ceea ce Thomas Kuhn (Coșeriu îl ironizează la un moment dat, fără să îi dea numele[1]) numește *paradigmă*, un adevăr, cum zic eu, *de consens*? În fond, despre toleranță e vorba și despre posibilități de a metaboliza trecutul în așa fel încât ceea ce dezbină oamenii să fie doar cauza confruntării de opinii. Cum pot să stea la aceeași masă cei care afirmă că, invocând crimele comise de jandarmii din subordinea sa în Primul Război Mondial, generalul Fischer a fost „călăul Bucovinei", cu cei care spun, preluând propria-i caracterizare, că a fost un „erou fără armată"? Cum pot sta la aceeași masă cei care vorbesc despre „răpirea Bucovinei" cu aceia care spun că, puțin populată și cu populația ei primitivă, Bucovina a fost anexată în urma unor tratate legitime, beneficiind din plin de politicile de culturalizare și de civilizare ale Austriei? Cum pot conviețui cei care vorbesc despre ocupația (se subînțelege, nejustificată, abuzivă) a Bucovinei de către români în urma Primului Război Mondial cu cei care, nu mult după unirea Bucovinei cu Regatul Român, au înfundat închisorile comuniste? Așadar, cum vom putea să punem lucrurile acestea față în față? Putem avea pretenția, poziționându-ne într-un fel sau altul sau căutând calea de mijloc, că ajungem la adevăr? Este posibilă, în acest context, o cunoaștere adevărată, adică să spunem lucrurile așa cum au fost?

Pe de altă parte, citind mai ales texte subiective – jurnale, corespondență, memorii, ficțiuni autobiografice; inclusiv documentele pot avea o doză mare de subiectivitate – și punând cap la cap fapte de detaliu, multe dintre ele foarte diferite, cum pot să construiesc un desen totuși coerent în așa fel încât, privind lucrurile din avion, să ajung la o idee, la un desen coerent, fără fracturi? E posibilă reconstituirea? E aceasta o soluție viabilă? Metoda e inductivă, deși, așa cum va reieși dintr-o discuție care va urma, știu foarte bine că datele se organizează în funcție nu doar de principiile lor coagulante implicite, ci și de „intențiile", deliberate sau nu, ale unui subiect. Cum vom vedea, și Coșeriu, și Popper se declară anti-inductivi. Și se declară astfel pentru că în centrul cunoașterii e totuși un subiect, o conștiință. Și, în fond, de câte detalii ai nevoie pentru ca desenul să fie cât mai aproape de realitate, de adevărul faptic, concret? E posibil ca de la un moment dat detaliile să fie redundante și desenul sintetizator să se pulverizeze tocmai din cauza lor? Faptul de a fi anti-inductiv reiese la Coșeriu dintr-o afirmație precum aceasta: „tot ceea ce interpretăm în domeniul uman are o bază teoretică, o cunoaștere universală pe care o avem deja, cel puțin într-o formă intuitivă. Și, dacă avem într-o formă intuitiva această cunoaștere, înseamnă că avem o teorie, întotdeauna, chiar și atunci când credem că nu avem nici una, fiindcă avem această cunoaștere a universalului, ca subiecte ale acestor activități. Aceasta înseamnă că teoria însăși nu este altceva decât cunoașterea universalului în fapte, în faptele concrete". (Coșeriu 1992b: 14)

[1] Să fim atenți la paranteza din următorul fragment: „savantul nu-și poate permite să rămână în turnul său de fildeș, sau numai în comunitatea sa (cum se spune acuma în baza unei teorii destul de năstrușnice despre fazele științifice și despre evoluția științelor, teorie năstrușnică, fundată mai ales pe științele naturale), nu-și poate permite să rămână în comunitatea oamenilor de știință și să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de știință! În realitate, el vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de aceleași fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii" (Coșeriu 1992b: 17).

Ideea aceasta că „teoria este cunoașterea universalului în faptele înseși", prioritatea adică a teoriei, nu a faptelor, relevă caracterul anti-inductiv al gândirii lui Coșeriu. Popper o spune explicit: „Eu mă aflu cât se poate de departe de pozitivism. (...) Sunt în mod deosebit: antiinductivist; antisenzualist; militant al primatului teoreticului și ipoteticului; *realist;* gnoseologia mea susține că științele naturii nu pornesc de la «măsurători», ci de la mari idei; și că progresul științific *nu* constă în acumularea și explicarea de fapte, ci în idei îndrăznețe, revoluționare, care pot fi apoi criticate și verificate sever" (Popper, 1998: 104). Popper acordă o importanță capitală acestei situări. Într-un loc spune: „*Intelectul nu extrage legile sale [legile naturii] din natură, ci i le prescrie acesteia.* // Cu alte cuvinte, legile lui Newton nu sunt citite din natură, ci sunt opera lui Newton, sunt produsul intelectului său, invenția sa; intelectul uman inventează legile naturii" (Popper 1998: 48).

Și în acest moment, înțelegi că, în fața trecutului și, mai ales, în fața unui dat istoric, Bucovina, *obiect natural* care fatalmente a devenit *obiect cultural*, cu tot ceea ce presupune acest lucru, ceea ce contează este emoția. Adevărul e o iluzie. E greu să ajungi la un adevăr de consens, ideile s-ar putea să rămână divergente; retrași chiar pe o insulă pustie, vor face concesiile necesare oamenii poziționați divergent pentru a putea convietui și supraviețui? Important e, însă, dialogul. Să se supraviețuiască tocmai prin dialog? Dincolo de această soluție, definitivă în provizoratul ei, nu poți să ignori farmecul contemplării trecutului, cu toate faptele lui nefaste și oribile, chiar farmecul interogării și problematizării lui. Mai multe fapte poate nu sunt de nici un ajutor în ordinea relevării adevărului, a ideii spre care tinzi; mai multe fapte însă contribuie semnificativ la nivelul reconstituirii unei lumi definitiv dispărute. În ce mă privește, speram, credeam chiar, că punând cap la cap mai multe fapte, inventariindu-le, înregistrându-le, adăstând asupra lor, făcând un fel de înregistrare la scara 1/1, voi ajunge totuși la o perspectivă adevărată, asumându-ne divergențele. Chiar foarte diferite fiind faptele, voi putea spune: asta s-a întâmplat cu / în Bucovina de-a lungul istoriei. Numai că nimic nu e inocent în cunoaștere și deci și în toată povestea aceasta. Și Coșeriu, și Popper o spun: orice descriere este o interpretare, pentru că în mijlocul oricărei descrieri se află un subiect, iar el are în spate experiențe, nostalgii, ideologii, frustrări, revendicări, nemaivorbind de limite istorice de tot felul. Tocmai pentru că încerc să găsesc soluții pentru a scrie despre Bucovina fără a fi prizonierul sau victima vreunei cenzuri, voi da aici chiar un exemplu personal. Inventariind fapte privitoare la gastronomia bucovineană, trebuie să organizez totul într-o construcție. Or, într-un anume fel vor fi percepute lucrurile dacă *fața* problemei va fi reprezentată de bucătăria preoților, boierilor, funcționarilor etc., iar *reversul* ei, de bucătăria țăranilor, și cu totul altfel dacă ordinea va fi inversă. Iar în cazul bucătăriei țăranilor, pe baza cărui principiu poți pune într-o derulare logică deopotrivă felul cum își reprezintă această bucătărie străinii, cum și-o reprezintă localnicii înșiși sau cum e folosită ea, în reprezentarea unora dintre conaționali, ca mijloc de biciuire și de educare? Cert este că orice strategie de articulare a cazurilor înregistrate într-un întreg poate deveni foarte ușor și o strategie de manipulare. Și dacă nu neapărat o strategie de manipulare, atunci expresia, chiar ingenuă, a unui subiect. După toate aceste situații, mai există șansa unei recuperări cât mai aproape de realitate a faptelor?

În fond, mi-am dat seama că, orice ai face, ești implicat ca subiect chiar prin simpla organizare a materialului; Coșeriu și Popper au dreptate: orice descriere este o interpretare. Acestea sunt, așadar, faptele de care te lovești în încercarea de a ajunge la adevărul despre Bucovina. Iar problema aceasta ne conduce către principiul prim din cele cinci formulate de Coșeriu, *principiul obiectivității*, ușor de identificat, exact în aceeași formă, la Popper. Și anume, mânat de dorința de a ajunge la adevăr și de a sluji adevărul, care e totuși o construcție a minții, cum să prezinți lucrurile în așa fel încât, cum zice Coșeriu, citând din Platon, „să spui lucrurile așa cum sunt" (sau cum au fost)? În ce-l privește pe Karl Popper, pornind însă de la Xenofan, el precizează:

„1. Știința noastră este compusă din enunțuri.

2. Enunțurile sunt fie adevărate, fie false.

3. Adevărul este obiectiv. El este coincidența conținutului enunțurilor cu faptele".

Pentru a continua, iar ideile următoare se identifică în spiritul, uneori chiar în litera lor, cu felul de a gândi al lui Coșeriu:

„4. Chiar atunci când exprimăm cel mai desăvârșit adevăr, nu putem ști acest lucru; adică nu-l putem ști cu siguranță, cu certitudine.

5. Deoarece [«cunoașterea»] în sensul deplin al cuvântului înseamnă «cunoștințe sigure», există numai *cunoaștere conjecturală*, «căci tuturor le e dată părerea...»”[1]. (Popper 1998: 208)

Altundeva citim: „cunoștințele în domeniul științelor naturii tocmai că nu sunt cunoștințe sigure. Ele pot fi revizuite. Ele constau din *supoziții verificabile* – în cel mai bun caz, din ipoteze neobișnuit de sever verificate, dar numai din ipoteze. Sunt cunoștințe ipotetice, cunoaștere *conjecturală*”. (Popper 1998: 212)

Dincolo de anumite nuanțe de formulare, este exact ceea ce spune Coșeriu. Așadar, cum să ajung la această perspectivă? Am în acest sens vreo posibilitate? După Coșeriu, deși pare atât de simplu, ba chiar cel mai simplu, acest principiu, al obiectivității, este cel mai greu. De aceea și vom încheia paginile acestea cu o analiză detaliată a lui. E foarte greu să ajungi la adevăr, întrucât orice subiect vine cu – simplu spus – experiența lui subiectivă, cu cultura și orizontul lui. Și e foarte greu, imposibil, de fapt, să ajungi la impersonalitate, să discuți despre obiect doar în – ca să zic așa – *obiectivitatea* lui, adică în identitatea lui intrinsecă, fără să existe vreo implicare din partea subiectului. Și aici nu vorbim despre multiplele situații de abatere deliberată de la onestitatea științifică, ci de spirite științifice veritabile.

În paranteză, aș vrea să precizez că, deși intenția mea a fost în această secvență a conferinței mele doar să informez asupra contextului în care am ajuns la Coșeriu (la Popper ajunsesem de multă vreme), deja am făcut mai multe trimiteri, nu tocmai inocente, la ceea ce îi unește pe Popper și Coșeriu, care, simplu spus, își pun aceleași probleme și răspund, în bună măsură, la fel. Nu e obiectivul acestor pagini să releve opiniile care îi separă.

Așadar, mi-am zis: cum să soluționez acest impas? În cadrul Școlii de Vară pentru tinerii cercetători filologi desfășurate la *Memorialul Ipotești. Centru de Studii Mihai Eminescu* în 28 iunie – 2 iulie 2021, am prezentat o comunicare pe tema aceasta[2] și în acel moment nu-l cunoșteam pe Coșeriu. Una dintre soluții venea dinspre Noica. În *jurnalul* lui *filosofic,* din 1944 (Noica era încă foarte tânăr), el spune foarte direct și clar: Nu există adevăr, există adevăruri. Mi-am dat seama abia târziu că, făcută pe fondul teribililor ani ´40, ani de afirmare a „noii generații” – teribiliste, vitaliste, care se revendica de la *filosofia trăirii*, pe care unii o asociază în ultima vreme existențialismului –, afirmația aceasta e o capcană. Prin ea, în virtutea principiilor noii generații, Noica putea să legitimeze orice. El nu milita pentru adevăr, o abstracțiune; *adevărurile* erau acelea care puteau situa individul *dincolo de bine și de rău*. În paranteză fie zis, Popper vorbește explicit undeva despre violența ca o consecință tocmai a limbajului confuz care acoperă lipsa de încredere în adevăr. Or, Noica, *acel* Noica, pune în prim plan exact subiectul. Poate că ipoteza e fermecătoare, dând sentimentul unei libertăți entuziaste, dar validitatea mai multor adevăruri nu poate fi decât un impas logic. Plusul de existență în planul subiectului invalidează orice preocupare pentru adevăr. În fapt, și Coșeriu, și Popper se luptă cu cei care consideră că ne putem dispensa de adevăr. Și aici trebuie să fac o mică paranteză, care ar merita o dezbatere și explicare detaliată. Popper constată că e acuzat de *relativism,* Coșeriu, că i se reproșează *eclectismul.* Amândoi, însă, contestă aceste etichete simplificatoare, care i-ar putea fi puse, însă, lui Noica. Amândoi, și vom vedea mai departe în ce fel, precizează că afirmațiile le sunt deturnate. Tocmai asupra subiectului vitalist, perceput ca un pericol, atrag ei atenția.

În argumentarea mea, apelam și la Karl Jaspers, care la un moment dat spusese: „Nici o realitate nu este mai importantă pentru propria noastră confirmare ca istoria. (…) Nu ne putem folosi mai bine clipele de răgaz decât familiarizându-ne cu splendorile trecutului, și rămânându-le credincioși, și văzând dezastrul în care s-a sfârșit totul”. (*apud* Hocke 1973: 23)

[1] Traducerea arată în felul următor: „5. Deoarece [«cunoașterea»] în sensul deplin al cuvântului înseamnă «cunoștințe sigure», nu există numai *cunoaștere conjecturală*, «căci tuturor le e dată părerea...»” (Popper: 208). După părerea mea, eroarea de traducere, poate de tastare/corectură este evidentă. Corect, pentru că este exact în spiritul opiniei lui Popper, este fie „există numai *cunoaștere conjecturală*”, fie „nu există decât *cunoaștere conjecturală*”. Tocmai de aceea, chiar ultima cunoaștere (ca și propria cunoaștere) poate fi doar „o apropiere mai bună de adevăr”, dar cunoașterea „rămâne însă cunoaștere conjecturală – întreținută cu supoziția” (*Idem*).

[2] Ea poate fi văzută la adresa https://www.youtube.com/watch?v=HKbLE-WZCnc.

Aceasta e singura noastră salvare: să ne *de-situăm* și, mai ales în cazul nostru, când adevărul este *istorie*, adică lume dispărută, să privim totul ca pe un spectacol. E soluția pe care o propune Bertrand Russel când spune: „Nu îți este deloc ușor să îți vezi propria civilizație într-o perspectivă adevărată. Există trei mijloace evidente pentru acest scop, anume călătoriile, istoria și antropologia, iar ceea ce am eu de spus este sugerat de toate trei; dar nici una dintre cele trei nu ajută obiectivitatea atât de mult cât pare. Călătorul vede doar ceea ce îl interesează. Istoricul aranjează evenimentele în tipare derivate din preocupările lui. Antropologul selectează și interpretează faptele în conformitate cu unele prejudecăți dominante ale epocii sale. În ciuda acestor dezavantaje, călătoriile, istoria și antropologia sunt cele mai bune mijloace și trebuie să profităm de ele cât de mult". (Russel 2018: 124)

Dar ceea ce, în acest context al analizei mele, mi se pare esențial e îndemnul de a-ți înțelege propria failibilitate. Cât despre soluție, aceasta nu intră în logica adevărului, ci a emoției. În fapt, acest mod de a cunoaște nu înseamnă o abandonare a adevărului, ci o mutare a lui într-un alt plan decât al *obiectivității*. Or, Coșeriu și Popper (acesta din urmă admirator declarat al lui Rusell) cred în ținta numită adevăr și în apropierea de adevăr. Amândoi, însă, își pun propria apropiere de adevăr *sub semnul ipotezei* și al unei vulnerabilități de structură. Pornind de la Socrate, pe care Popper îl și supune unui atent exercițiu hermeneutic, și Coșeriu, și Popper explică de ce pot spune, asemenea lui Socrate, „știu că nu știu nimic și nici măcar asta nu știu cu adevărat". Și pornind de aici apare, de fapt, ceea ce am putea numi principiul toleranței. Dacă eu nu știu nimic, trebuie să văd ce știu totuși cei care au declarat sau au crezut (dar verbele trebuie puse și la timpul prezent) că știu ceva. În termenii lui Coșeriu, care e „sâmburele de adevăr" din ceea ce au afirmat/afirmă ceilalți?

Iar salvarea ultimă, pe care o invocam și în conferința susținută în cadrul Școlii de Vară de la Ipotești, și în cadrul unei conferințe având ca obiect *Răpirea Bucovinei*, susținută deopotrivă la Ipotești și la Putna, cu ocazia comemorării a 150 de ani de la Serbarea de la Putna, din 1871, are legătură cu Umberto Eco. Și o foloseam pentru a-l *reciti* pe Eminescu, supus în ultimii ani unei acuzații, inadecvate, cred eu, de naționalism. Propriu-zis, Eco mă ajuta să pun în termeni diferiți înțelegerea lui Eminescu și, de altfel, nu numai a lui Eminescu, ci, de exemplu, și a lui Thugut, ambasadorul Austriei la Istanbul, cel care a avut o contribuție decisivă în reușita anexării Nord-Vestului Moldovei la Austria, în 1775. Întrebarea este dacă putem să explicăm opțiunile lui Eminescu fără să înțelegem raționamentele și sentimentele lui. Întrebare retorică, de altfel, pentru că mi se pare esențială explicarea din interior a faptelor, reconstituirea contextului și a sistemului căruia o idee îi aparține. Or, cel de a cărui autoritate m-am folosit în primă instanță pentru a-mi autoriza o intuiție, de altfel veche[1], a fost Eco, care vorbește la un moment de „înțelegerea celuilalt". Există, spune el, o nevoie ancestrală de a avea dușmani. Fără dușmani, fără celălalt, n-am avea conștiința propriei identități și n-am avea identitate. Putem să ne salvăm însă dacă încercăm să-l înțelegem pe celălalt; eu am zis, *să locuim în celălalt*. Numai că, sceptic, și sceptic în sensul comun al termenului, Eco spune: „dar să fim realiști, aceste forme de înțelegere a dușmanului sunt specifice poeților, sfinților și trădătorilor". Pentru a explica ce înseamnă să-ți înțelegi dușmanul și de ce acest lucru e specific trădătorilor (dar cuvântul probabil ar trebui pus între ghilimele), Eco dă exemplul lui Eschil, care a scris *Perșii*, o piesă despre dușmanii poporului său. A intrat în pielea lor pentru a-i înțelege și, în felul acesta, pentru a-i justifica. Este Eschil un trădător? Eu cred că aceasta va fi perspectiva alor tăi despre tine, a acelei comunități care, angajată fiind, nu iese din context. În cazul nostru, a comunității care nu poate înțelege lucrurile în afara propriilor ei interese, fie și naționale.

Să facem însă un pas mai departe. În această discuție despre metodă, referitoare la cum să studiezi Bucovina, în care ajungeam la Eco, nu-l invocasem niciodată pe Coșeriu, pentru că nu aflasem încă de cele *cinci principii ale lingvisticii ca știință a culturii*. Îl pipăisem pe Coșeriu, căci, asistent asociat pe vremea aceea, l-am întâlnit la primele ediții ale Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului desfășurate la Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava (prima, din 1992), și nu-l

[1] Aș spune și eu asemenea lui Popper: „Câteva din ideile pe care tocmai le-am descris îmi erau destul de limpezi înainte de a citi fragmentele din Xenofan. Poate că altfel nici nu le-aș fi înțeles." (Popper, 1998: 210). De reținut și continuarea: „Faptul că mi-am dat seama că Xenofan a anticipat teoria mea a cunoașterii conjecturale acum 2500 de ani m-a învățat să fiu modest. Dar și ideea modestiei intelectuale a fost anticipată de aproape tot atâta vreme. Ea îi aparține lui Socrate" (Popper, 1998: 211).

cunoscusem. Pe Popper nu l-am întâlnit, dar îl cunosc prea bine. *În căutarea unei lumi mai bune* este pentru mine o carte de căpătâi, un manifest și un manual de permanentă educare. În ce mă privește, cred că ei sunt într-o relație foarte apropiată.

De fapt, ce am citit din Coșeriu? Inițial, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, conferință susținută de Coșeriu la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în deschiderea Colocviului omagial „Eugen Coșeriu – un mare lingvist contemporan" din 13 aprilie 1992, text publicat în *Omul și limbajul său. Studia lingvistica in honorem Eugeniu Coșeriu*[1]. Ulterior, am identificat o versiune anterioară a acestei conferințe, cu același titlu chiar, susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai", pe 11 martie 1992, cu prilejul decernării titlului de *doctor honoris causa*[2], iar apoi am descoperit interviul realizat de Nicolae Saramandu, publicat în 1996, sub titlul *Lingvistica integrală*, în care Coșeriu detaliază asupra celor cinci principii[3] sistematizate în conferințele deja invocate. Precizez lucrurile acestea întrucât cred că e aici un teren de studiat care poate oferi surprize. Și anume, ar trebuie să vedem 1. dacă acestea sunt singurele texte în care Coșeriu își transmite principiile care stau la baza lingvisticii ca știință a Culturii[4], 2. dacă putem identifica rădăcinile acestor principii în studii, interviuri etc. anterioare, și cât de departe pot fi mutate aceste rădăcini, 3. ce metamorfoze există la nivel ideatic între cele trei versiuni identificate (și altele, care vor fi existând), 4. cum anume s-au concretizat aceste principii în practica lingvistică coșeriană, înainte de și după formularea principiilor? Firește, nu sunt singurele probleme la care coșerienii ar trebui să răspundă. În ce mă privește, comparând cele trei versiuni, pot spune că interviul îi oferă lui Coșeriu posibilități mult mai largi și libere de expunere. Or, libertatea aceasta arată, mult mai evident decât prezentarea sistematică din versiunile anterioare, că perspectiva holistică (datorită căreia înțelegem că, deși sunt prezentate, separat, principiile funcționează împreună) e cea cu adevărat relevantă. Și că primul principiu, în ordine genetică, să spunem așa, e de fapt cel de-al cincilea, numit *Principiul utilității publice* (numit și *al utilității publice și responsabilității*). În interviu, explicațiile referitoare la acest principiu sunt mult mai ample decât în formulările anterioare. La rugămintea lui Nicolae Saramandu de a se caracteriza „ca om și ca om de știință", Coșeriu precizează: „În viața publică și în viața personală, principiile sunt principii de morală universală, adică să ai întotdeauna încredere în om – nu numai în tine însuți, ci în fiecare om – și să încerci să-l înțelegi pe fiecare din punctul lui de vedere, chiar când îți pare că procedează greșit sau când modul lui de a se purta îți aduce dezavantaje, neplăcere ș.a.m.d. Deci, tocmai să nu răspunzi neplăcerilor care ți se fac, sau nedreptăților care ți se fac, cu alte nedreptăți și, în măsura în care îți este posibil, să-i ajuți pe ceilalți, mai ales să se regăsească pe ei înșiși, și să nu urăști pe nimeni. Ura nu poate fi un principiu de viață". (Coșeriu 1996: 116)

A-l înțelege pe fiecare din punctul lui de vedere vizează, evident, nu doar terenul dezbaterilor și confruntărilor științifice, ci mai ales terenul cotidian și imediat al omului. Or, Coșeriu instituie aici un principiu al umanismului, corelat contemporaneității. Pentru Popper care, în paranteză fie zis, subscrie viziunii etice a lui Socrate și a lui Democrit, „A suferi nedreptatea este mai bine decât a comite nedreptatea" (cf. Popper, 1998, 45). Dar Popper vorbește explicit de toleranță și de ororile umanității, declanșate nu o dată chiar de intelectuali. Încrederea lui în intelectuali e motivată tocmai de faptul că „noi, intelectualii, suntem cei care, de mii de ani încoace, am provocat dezastre din cele mai groaznice. Genocidul în numele unei idei, al unei învățături, al unei teorii – iată opera noastră, invenția noastră: o invenție a intelectualilor. Dacă am înceta să asmuțim oamenii unii împotriva celorlalți – lucru pe care îl facem de multe ori cu cele mai bune intenții – chiar și numai cu atât am fi în câștig. Nimeni nu poate spune că asta nu ne-ar fi cu putință". (Popper, 1998: 202)

---

[1] Cf. „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", vol. XXXVII-XXXVIII, 1991-1992, pp. 11-19.

[2] Textul conferinței e publicat în „Apostrof" (an III, nr. 11, 1992, pp. 11-12).

[3] Pentru a nu lăsa loc niciunui dubiu, cele cinci principii sunt: 1. Principiul obiectivității; 2. Principiul umanismului; 3. Principiul tradiției; 4. Principiul antidogmatismului; 5. Principiul utilității sau răspunderii publice.

[4] În *Tradiții discursive: studii*, Johannes Kabatek invocă faptul că E. Coșeriu ar fi enumerat cele cinci principii cu ocazia decernării titlului de *doctor honoris causa* al Universității din Granada, care a avut loc în 1991 (cf. Kabatek 2015: 31).

De fapt, cuvintele lui Popper sunt dintr-o conferință al cărei titlu spune totul: *Toleranță și responsabilitate intelectuală*, cu subtitlul, întru totul elocvent – care relevă poziția sa față de tradiție –, *furate din Xenofan și Voltaire*. E acesta un prilej ca Popper să vorbească despre toleranță, dar și despre faptul că există și lucruri greu de tolerat, precum tocmai intoleranța sau „neghiobia" stilului obscur. Merită să insistăm puțin asupra acestei chestiuni. Spune Popper: „acest stil, stilul cuvintelor prețioase, ermetice, impresionante și de neînțeles, acest mod de a scrie n-ar mai trebui tolerat de către intelectuali. El denotă iresponsabilitate intelectuală. Distruge bunul-simț omenesc, rațiunea. El face posibilă acea atitudine care a fost numită *relativism*. Această atitudine duce la teza potrivit căreia, din punct de vedere intelectual, *toate* tezele pot fi susținute aproape la fel de bine. Totul este permis. De aceea, această teză duce evident la anarhie, la absența dreptului; și în acest fel, la înstăpânirea violenței".(Popper, 1998: 204-205)

Și după ce precizează că tema pe care a abordat-o, a toleranței și responsabilității intelectuale, l-a condus la problema relativismului, Popper precizează cu fermitate: „Aș dori să opun aici relativismului o poziție care este mai mereu confundată cu relativismul, dar care este fundamental diferită de acesta. Am numit adesea această poziție *pluralism*; dar tocmai asta a dus la confuzii. Doresc s-o caracterizez aici ca fiind cea a unui *pluralism critic*. În timp ce relativismul care izvorăște dintr-o toleranță laxă duce la domnia violenței, pluralismul critic poate contribui la înfrânarea violenței.

Pentru contrastarea relativismului și a pluralismului critic, ideea de *adevăr* are o importanță hotărâtoare.

Relativismul este acea poziție în care se poate susține orice sau aproape orice, și de aceea nimic. Totul este adevărat, sau nimic nu este. Adevărul nu are nici o valoare.

Pluralismul critic este poziția prin care *în interesul căutării adevărului* orice teorie – cu cât mai multe teorii, cu atât mai bine – trebuie să fie acceptată în competiția dintre teorii. Această competiție constă în discuția rațională a teoriilor și eliminare lor critică. Discuția este rațională; și asta înseamnă că important este adevărul teoriilor concurente: teoria care în discuția critică pare că se apropie cel mai mult de adevăr este cea preferabilă; iar teoria mai bună le împinge la o parte pe cele mai slabe. Important este adevărul". (Popper, 1998: 204-205)

Din toate acestea, Popper deduce principiul failibilității proprii („Poate că eu nu am dreptate, și tu ai dreptate. Dar s-ar putea ca nici unul dintre noi să nu aibă dreptate") și principiul discuției raționale („Dorim să facem încercarea de a cântări cât mai impersonal argumentele noastre pro și contra unei anume teorii care urmează a fi criticată" – Popper: 212).

Așadar, Popper precizează aceste lucruri în conferința numită *Toleranță și responsabilitate intelectuală (furate din Xenofan și Voltaire)*. Iar al cincilea principiu, primul în ordine genetică, al lui Coșeriu este tocmai *Principiul utilității sau răspunderii publice*. În acest caz, diferențele dintre cele trei texte ale lui Coșeriu pe care le avem în vedere sunt în totul semnificative. Nu voi insista asupra lor aici. Cert este că modelul lui Coșeriu este Leibniz (nu Voltaire sau Xenofan), pentru care „știința, cu cât este mai teoretică, cu atât este mai practică" (Coșeriu, 1992b:17). Să ne amintim: Coșeriu exclude ipoteza turnului de fildeș și a comunicării doar în interiorul unei comunități științifice, căci „omul de știință (...) vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de același fapt, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii" (Coșeriu, 1992b:17). Or, tocmai de aceea, Coșeriu pledează pentru „limbajul natural, limba curentă, ca să ne înțeleagă și alții, ca să ne înțeleagă, dacă este posibil, toți: «cine cetește, să înțăleagă», zicea un cărturar de mult" (Coșeriu, 1992b:17); așadar (aviz coșerienilor!), Coșeriu pledează pentru neformalizarea discursului și pentru o terminologie accesibilă câtor mai mulți. Pe de altă parte, deși nu invocă în cadrul acestei discuții problema toleranței și a umanismului, Coșeriu pune, de fapt, în mijlocul gândirii sale tocmai acest principiu, așa cum am văzut deja. Principiul al doilea, *al umanismului*, se referă la faptul că „o activitate liberă nu-ți epuizează niciodată obiectul, fiindcă îl creează în mod continuu" (Coșeriu, 1992b: 13), făcând în permanență saltul de la intuiție la raționament. Și tocmai pentru că se bazează pe intuiție, orice teorie are un „sâmbure de adevăr": „Toate teoriile, dacă sunt sincere și dacă nu sunt de rea credință, toate se bazează pe aceeași cunoaștere intuitivă, originară și că, deci, toate spun lucrurile așa cum sunt, cel puțin dintr-o anume perspectivă. Toate conțin un sâmbure cel puțin de adevăr". (Coșeriu, 1992b: 16)

Cert este că, aici, în cadrul principiului umanismului, Coșeriu aduce în discuție lucruri care ne ajută la modul esențial în explorarea problematicii bucovinene. Și astfel vom face corelația cu ideea lui Eco privind „înțelegerea celuilalt". În opinia lui, „științele culturii sunt întotdeauna științe care interpretează, în toate sensurile; și când ni se pare că descriem, în realitate interpretăm, și interpretăm pe baza celor ce știm deja și pe baza a ceea ce am învățat de la alții care au ajuns la o formulare explicită înaintea noastră, în decursul istoriei".(Coșeriu, 1992b: 14-15)

Și ceea ce e semnificativ și important de-abia de-acum urmează. Spune Coșeriu: „În istorie, când interpretăm și când stabilim cum credem noi că sunt faptele istorice, nu facem altceva decât să sumăm poziția persoanelor pe care le interpretăm sau poziția unui contemporan, și să ne întrebăm pe noi înșine de ce în aceleași condiții am fi făcut asta, sau cutare, sau cutare lucru. // Deci, în realitate, ne interpretăm totdeauna pe noi înșine în măsura în care suntem capabili să asumăm, pe baza alterității fundamentale a omului, să asumăm personalitatea și modul de a gândi al altora, chiar în timpuri cu totul diferite și îndepărtate de timpul nostru". (Coșeriu, 1992b: 14-15)

Și în continuare Coșeriu îl invocă pe Collingwood, filosof englez care, într-o carte „scrisă tocmai despre esența istoriei, zice că, în realitate, când ne întrebăm de ce Brutus l-a omorât pe Cezar, ne întrebăm de ce eu, în situația lui Brutus și în aceleași condiții istorice, l-aș fi omorât pe Cezar. Și nu spune că așa trebuie să pună problema istoricul, ci că așa *se pune* în realitate, chiar când istoricul crede că pune problema obiectiv cu privire la Brutus. Ca să pună problema serios trebuie să reconstruiască această situație istorică, să se situeze el însuși în această situație istorică și să se întrebe care ar fi fost necesitatea sau finalitatea acestui act în această situație istorică". (Coșeriu, 1992b: 15)

Problema l-a obsedat pe Coșeriu, poate și din motive autobiografice.

La fel de importantă este și o consecință a acestei explicații sau poziționări a lui Coșeriu, care vizează implicit judecarea trecutului. Și nu e vorba despre principiul tradiției, asupra căruia nu vom insista aici. Totuși, conform lui, oamenii au gândit întotdeauna corect, în contextul dat.

„Și dacă au greșit, și fără îndoială că au greșit, au greșit numai din această limitare esențială a omului și a științelor noastre, pentru faptul că se aflau într-un anumit moment istoric și pentru că priveau lucrurile dintr-o anumită perspectivă, din care nu puteau ieși". (Coșeriu 1992b: 16)

De altfel, rădăcinile adânci ale atacului la adresa lui Thomas Kuhn invocat ceva mai devreme probabil că în ideea de revoluție științifică, lansată de acesta, se află. Nu există revoluții, crede Coșeriu, există doar continuități. „Oamenii au fost totdeauna inteligenți și totdeauna și-au pus sincer anumite probleme" (Coșeriu 15) și de aceea trebuie identificat sâmburele lor de adevăr. Popper, la rându-i, consideră că a vorbi de progres, de evoluție este fundamental greșit. Pentru Coșeriu, „cine spune numai lucruri noi nu spune nimic; fiindcă noutatea adevărată, efectivă, în științe și în cadrul culturii în general este o noutate care își are rădăcinile ei în tradiție și care nu disprețuiește ce s-a făcut până acum; fiindcă este o manifestare de orgoliu satanic faptul de a spune: vin eu și aranjez lucrurile, tot ce s-a făcut până acum, tot ce s-a gândit până acum au fost numai prostii". (Coșeriu 1992b: 15-16)

Dacă totuși identificăm rupturi, este pentru că încă n-am descoperit elementele de continuitate.

Așadar, nu vom insista asupra principiului tradiției (esența tocmai am prezentat-o), ci ne vom referi la opinia lui Coșeriu conform căruia interpretarea faptelor din istorie prin cauze externe nu are nici o relevanță. Relevante sunt soluțiile care presupun, cum am văzut deja, „asumarea alterității" și, deci, punerea problemelor din interior: „Probleme care par că ar fi rezolvate prin reducerea la cauze externe nu numai că nu rezolvă, dar nici măcar nu au fost puse ca probleme. Și nimeni nu poate rezolva o problemă pe care nici măcar n-a pus-o". (Coșeriu, 1992b: 15)

În interviul invocat, Coșeriu precizează cu și mai multă claritate: „Principiul este că nici o știință și nici o teorie nu poate rezolva probleme pe care nici nu le pune, fiindcă, din punctul ei de vedere, nu le poate pune. Și atunci nici nu i se poate imputa că nu a rezolvat o problemă pe care n-a pus-o. Este vorba de a înțelege dinlăuntru teoriile și concepțiile, ceea ce înseamnă, în hermeneutică, a-ți asuma poziția în cauză, ca să vezi de ce e o poziție mai mult sau mai puțin obligată, determinată, de anumite principii, care se consideră superioare". (Coșeriu, 1998: 118)

Iar mai târziu: „Deci, este vorba de a înțelege pe autor, de a înțelege conceptele dinlăuntru, cu generozitate și toleranță. În loc să ne gândim că – fără îndoială – autorul n-are dreptate, să ne gândim în ce sens – poate – are dreptate, și care sunt motivele lui". (Coșeriu, 1996: 120)

Sau, în alt loc: „chiar atunci când ajung să resping în bloc o teorie, această respingere nu este o respingere înainte de încercarea de a o înțelege și [a ajunge la] *o înțelegere*, cum spun eu, *dinăuntru*: care sunt motivele ei, de ce s-a făcut cutare sau cutare greșeală". (Coșeriu, 1992a: 15)

Or, lucrurile acestea stau în strânsă legătură cu ideea, formulată aici simplu, dar fără nici o ambiguitate, a locuirii în Brutus. Să precizăm în acest context că dacă Popper invoca acuzația de relativism, Coșeriu aduce în discuție *eclectismul*, care i-ar fi fost pus în cârcă. A înțelege motivele, cauzele unei teorii, opinii, interpretări, a asuma *pluralitatea punctelor de vedere* și a locui, în fond, în celălalt „nu înseamnă deloc să faci concesii teoriilor eronate sau false și nici nu înseamnă eclectism, adică să iei de ici și de colo câte ceva. Fiindcă nu-i vorba să iei la întâmplare, ci e vorba să vezi în ce măsură fiecare a văzut un aspect important al limbajului sau un aspect chiar neimportant, dar care este un aspect real". (Coșeriu, 1996: 120-121)

În versiunea din revista „Apostrof", Coșeriu spune: „nu e vorba de eclectism, ci e vorba de raționalism critic; deci de a recunoaște adevărul sau intuiția chiar numai parțial adevărată, acolo unde se prezintă, fără a face nici un fel de concesii, fără a renunța la o unitate de viziune, la o unitate a teoriei". (Coșeriu, 1992 a: 14)

Concluzia lui Coșeriu – că „principiile rămân totdeauna aceleași, adică principiul realității limbajului, *să spui lucrurile cum sunt* și să vezi peste tot ce relații sunt" – e cu atât mai semnificativă cu cât în felul acesta Coșeriu spune exact ceea ce spune Popper: „Important este adevărul" (Popper, 1998: 204-205) și el e ținta ultimă a omului de știință. În acest sens, Coșeriu vorbește despre „problema moralității sau a eticii în știință", care presupune a te pune pe tine, ca subiect, în paranteză pentru a te identifica cu obiectul însuși. Nu întâmplător, aici, în cazul acestui principiu, argumentația lui Coșeriu e la fel de solidă în toate textele aduse în discuție, fapt care relevă că principiul are o poziție esențială în sistematica lui. Aici își află rădăcina toate celelalte. A te pune pe tine în paranteză și a-l credita pe celălalt.

Nu știu dacă ce era de demonstrat nu va fi fost deja demonstrat. Visez, în fond, la o construcție riguroasă în care, pornind de la Coșeriu, să enunț și să analizez fiecare principiu și să văd în ce măsură e el prezent, și cu ce nuanțe, la unul sau la altul dintre cei doi eroi ai investigației noastre. La drept vorbind, după ce am beneficiat de prezentarea sistematică a principiilor lui Coșeriu făcută chiar de el, cel mai incitant îmi par ele prezentate în interviul în care Coșeriu pune problemele la modul holistic. Cât despre Popper, el nici nu încearcă o (singură) sistematizare. Cert este că Popper și Coșeriu se întâlnesc, cu câteva excepții, în opțiunile lor esențiale. Nici întâlnirea lor fizică (nu știu dacă nu se va fi pus deja această problemă), nu-i întru totul imposibilă. Să reluăm: Coșeriu își numește ultimul dintre principii (declanșator, cred, în esența lui, deși doar dintr-o anumită perspectivă, pentru toate celelalte) *principiul utilității publice* sau, într-un loc, *al utilității publice și al responsabilității*. Or, Karl R. Popper ținuse, cu aproape zece ani mai devreme, în 26 mai 1981, o conferință cu titlul, îl reiau aici, *Toleranță și responsabilitate intelectuală (furate de la Xenofan și Voltaire)*. Iar ipoteza întâlnirii fizice dintre Coșeriu și Popper e foarte probabilă, căci unde ținuse Popper respectiva conferință? Tocmai la Universitatea din Tübingen, unde Coșeriu era profesor. O lectură atentă a manuscriselor lui Coșeriu nu-i imposibil să ne releve oarece comentarii pe marginea conferinței lui Popper. Să nu fi știut Coșeriu chiar nimic despre conferința lui Popper? Și aici nu este vorba de *anxietate a influenței* (dar poate fi exclusă cu totul ipoteza aceasta?), ci de dialog și metamorfoze. Popper însuși spune că n-ar fi recunoscut o anumită idee la alții dacă nu s-ar fi gândit anterior el însuși la ea; idee augustiniană, mi se pare. Cert este că Popper și Coșeriu se întâlnesc în spațiul pur al ideii – al ideii angajate în lume –, al toleranței și încrederii în om. Dar lucrurile nu se termină aici.

Cred că rămâne să se scrie studiul care să arate cum anume erau prezente în mod implicit în opera lui Coșeriu, înainte de a fi formulate, cele cinci principii. Nu există nici un dubiu asupra acestui fapt, dar nașterea ideilor e în sine un fenomen incitant, așa încât povestea continuă.

În ultima clipă, primesc volumul *A spune lucrurile așa cum sunt... Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, realizat de Johannes Kabatek și Adolfo Murguía în 1997 și publicat în 2017. Or, capitolul VIII, care se numește chiar „A spune lucrurile așa cum sunt", oferă câteva ipoteze referitoare și la relația lui Coșeiu cu Popper, și la „istoria" celor cinci principii. La întrebarea „Ați menționat de mai multe ori principiile Dumneavoastră de bază care erau, implicit, prezente de la început, dar care abia mai târziu au fost formulate explicit" (Kabatek, 2017: 139), Coșeriu precizează:

„Sunt principii pe care le-am explicat deja de mai multe ori. Prima oară în lecția inaugurală de la Heidelberg (1977) și apoi în prefața la *Gramática, semántica, universales* (1978) și în alte lucrări, cel mai detaliat în cuvântarea mea festivă de la Granada (1993)", (Kabatek, 2017: 139), iar la subsolul paginii suntem trimiși la pozițiile 127, 132 și 275 de la Anexa II, care cuprinde „Catalogul scrierilor lui Eugeniu Coșeriu". La poziția 127 se află un studiu aflat la paginile 107-108 ale unui volum publicat la Heidelberg, la 132 este, într-adevăr, volumul *Gramática, semántica, universales* (prefața lui ar trebui obligatoriu consultată), iar la poziția 275, un salt tocmai la anul 1993, cu *Discursio pronunciado con motivo de su investidura como doctor honoris causa*, în *Discursos pronunciados en el acto de investidura de doctor honoris causa del Excelentísimo Señor Eugenio Coseriu*, Granada, p. 21-35. Ciudat, greu explicabil în fond, e faptul că nu sunt invocate de Coșeriu titlurile aflate la pozițiile 262 și 270, care au în vedere cele două conferințe ținute la Cluj-Napoca și la Iași în 1992. Nimic, de asemenea, nici despre volumul de interviuri realizate de Nicole Saramandu în 1993 (publicat în 1996).

Dar volumul *A spune lucrurile așa cum sunt... Conversații cu Eugeniu Coșeriu* ne oferă și o altă surpriză, care validează apropierea pe care am făcut-o între Coșeriu și Popper. Să citim o mică secvență de dialog:

„AM: *Când spuneți că este necesar a spune lucrurile așa cum sunt, afirmați aceasta, în sensul unui optimism ontologic? Presupuneți că noi putem să facem aceasta? Că este posibil să cunoaște lucrurile așa cum sunt?*

C: Nu.

AM: *De aceea ați spus că acesta ar fi cel mai greu lucru. Pe de altă parte, este ca un fel de optimism. Cândva vom putea atinge acest obiectiv; adică lucrul nostru, munca noastră intelectuală, am putea să o interpretăm, precum Popper, ca apropiere de adevăr sau de lucruri.*

C: Aceasta a fost deja ideea lui Schleiermacher. El spunea, aproximativ, că linia cercetării șic ea a realității nu sunt paralele, ce-i drept, ele converg, dar în așa fel că doar *ad infinitum* se întâlnesc într-adevăr". (Kabatek, 2017: 139)

Poate că ideea invocată de Adolfo Murguía se găsește mai întâi la Schleiermacher, deși de ce n-am crede că originile ei pot fi și mai îndepărtate. Dar între ideea lui Popper invocată de Murguía și ideea lui Schleiermacher pe care o amintește Coșeriu există o distanță destul de evidentă. Mai degrabă citim printre rânduri intenția lui Coșeriu de a îndepărta referința Popper. În fond, ideea invocată de Murguía face parte din chiar miezul sistematicii lui Popper. Dar deși Coșeriu trece foarte ușor peste o apropiere atât de evidentă, la distanță de numai câteva pagini el îl invocă totuși pe Popper. Vorbind, în capitolul „Libertate, normă, istorie, interpretare", despre diferența dintre științele culturii și științele naturii din punctul de vedere al relației dintre general și particular, sau dintre inductiv și deductiv în cunoaștere, Coșeriu precizează: „În ceea ce privește nivelul teoriei, în domeniul științelor naturii, teoria constă în mod necesar din ipoteze generale despre esența obiectelor corespunzătoare, ca și în modele de explicare, construite în conformitate cu aceste ipoteze. Aici avem nevoie, într-adevăr, de ipoteze, întrucât nu este vorba de fapte pe care noi înșine le creăm, ci de fapte pe care le întâlnim ca deja făcute: cu privire la esența acestor fapte nu dispunem de siguranță, de *certum* în sensul lui Vico. Putem să spunem aici, împreună cu Popper, că noi nu putem «verifica» ipotezele, ci doar, eventual, «să le falsificăm»: să constatăm că o ipoteză care ne-a servit la explicarea anumitor fenomene se dovedește ca fiind inepuizabilă pentru explicarea altor fenomene din același domeniu". (Kabatek, 2017: 161)

În ce ne privește, pentru studierea Bucovinei, abia urmarea ne interesează: „În științele culturii, dimpotrivă, nu avem nevoie de ipoteze cu privire la ceea ce este unvirsal, la esența faptelor,

deoarece pentru aceasta dispunem de «cunoașterea originală» a noastră. Ba mai mult: este absurd să formulăm aici ipoteze cu privire la ceea ce se știe deja intuitiv, adică, să acceptăm că nu se știe tocmai ceea ce se știe cu precizie". (Kabatek, 2017: 161)

Aici însă nu putem decât să constatăm că întâlnirea dintre Coșeriu și Popper a avut totuși loc și Coșeriu își asumă acest fapt. Împreună cu el, cu Popper, Coșeriu poate să spună una și alta.

În ce mă privește, dacă aș avea o memorie uluitoare (Coșeriu avea una), aș memora cel puțin conferința *Toleranță și responsabilitate intelectuală*, a lui Popper, iar acum și conferința lui Coșeriu, ținută la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași. Coșeriu însuși mărturisește că le propunea elevilor săi de la Tübingen să învețe micul tratat al lui Leibniz *Meditatio de cognitione, verita e ideis* (sau poate doar fragmentele referitoare la trecerea de la *cognitio confusa* la *cognitio clara adequata*) (cf. Coșeriu, 1992b: 13-14). Cum nu am o astfel de memorie (și nu mă bazez nici pe aceea a studenților), recitesc periodic fragmente din conferințele lui Popper. De acum, voi reciti adesea și pe Coșeriu, trimițându-i pe studenți către ei, în ipoteza unor comentarii pe care să le facem împreună. Chiar cred că aceste principii, în formulări adecvate, ar trebui introduse în *curricula* de la diferite niveluri, cu speranța, formulată de Popper, că lumea poate deveni mai bună și că acest lucru depinde efectiv de noi. Altfel, nu știu dacă mă pot declara anti-inductivist și anti-senzualist. Cert este că Popper și Coșeriu îmi oferă argumente solide pentru a locui în celălalt și pentru a fi, din acest punct de vedere, istorist, căci adevărurile sunt ipoteze de adevăr și sunt conjecturale. Iar perspectiva inductivă și senzualistă, cu rădăcinile în Jaspers și în Bertrand Russel, ne poate apropria Bucovina. Dincolo de toate acestea, sper că, prin intermediul acestei incursiuni, îi voi fi făcut și pe coșerieni, și pe popperieni să afle câteva lucruri despre Bucovina, pregătindu-i astfel pentru altele. Cert este că Bucovina și Basarabia lui Coșeriu sunt surori de suferință, și că în Cernăuți numele Popper era prezent în perioada austriacă. Firește, nu cred să fi existat vreo legătură între Karl R. Popper și purtătorii acestui nume din mica Vienă. Dar la un moment dat Popper vorbește despre Austria de parcă ar vorbi despre Cernăuți sau despre Bucovina: „Această excepțională agitație efervescentă și această productivitate culturală și socială nu pot fi explicate cu adevărat. Eu vreau totuși să încerc o ipoteză. Poate că această productivitate a Austriei este în conexiune cu tema mea, cu impactul dintre culturi. Vechea Austriei era o replică a Europei: adăpostea aproape nenumărate minorități lingvistice și culturale. Iar acești oameni, cărora viața de provincie li se părea cam plicticoasă, au venit la Viena, unde unii au trebuit să învețe cât de cât nemțește. Mulți au intrat sub influența unei mari tradiții culturale, iar unii au putut să-i aducă noi contribuții" (Popper 1998: 131). Schimbând ce e de schimbat (și de redimensionat sunt multe), un astfel de fenomen va fi angajat și Bucovina, și Cernăuții după 1775.

Acum, după ce am formulat și concluziile, nu voi încheia fără a propune un mic exercițiu de explorare a primului principiu gândit de Coșeriu, acela al obiectivității.

În *Versiunea 1992a,* Coșeriu invocă ideea lui Platon „A spune lucrurile așa cum sunt". Dar Coșeriu aduce în discuție și ipoteza „logosului neadevărat", care „spune lucrurile cum nu sunt sau cum sunt numai dintr-un anumit punct de vedere sau cum au fost sau cum sunt numai într-un moment determinat ș.a.m.d." (Coșeriu, 1992a: 11). Tocmai din cauza acestor nuanțe, care implică fie o intenție, fie o anume contextualizare, opinia lui Coșeriu e tranșantă: „S-ar părea că este principiul cel mai simplu și cel mai ușor de aplicat: ne uităm la lucruri, le examinăm și le descriem așa cum sunt. În realitate, este principiul cel mai greu de aplicat, fiindcă nu vedem niciodată lucrurile în toate contextele lor, în toate conexiunile lor necesare; tindem deci să parțializăm, tindem că considerăm lucrurile în sine așa cum sunt lucrurile văzute dintr-o anumită perspectivă și de multe ori uităm să spunem – ceea ce ne-ar salva în știință! – că e vorba de o viziune dintr-o anumită perspectivă și cu anume limitări care nu pot fi ignorate". (Coșeriu, 1992a: 11)

În fond, Coșeriu dinamitează și prejudecata, și convingerea unei situări obiective, invocând faptul că, fiind esențial empirică, cunoașterea exprimă o anumită poziționare față de obiect. A înțelege că orice descriere a obiectului e o interpretare și că, prin urmare, implică un subiect ar fi tocmai șansa omului de știință și a științei. Semnul exclamării din explicația incidentă nu e deloc întâmplător. În fapt, exercițiul cunoașterii este unul hermeneutic, iar convingerea lui Coșeriu este că cunoașterea obiectivă e imposibilă. Ea ar fi posibilă doar dacă s-ar putea face din toate punctele de vedere posibile,

sincronice și diacronice, și numai când obiectul și-a încheiat existența. Tocmai pentru că nu are nimic mistic în ea, această cunoaștere – inaccesibilă oamenilor – e posibilă doar lui Dumnezeu.

În *versiunea 1992b.,* fără să invoce precizările de mai sus, Coșeriu face direct saltul către acel *noi* care definește omul de știință, ba chiar subiectul cunoașterii ca instanță, la modul ideal, impersonală, trans-subiectivă și sumativ-istorică: „Deci, la fiecare pas se prezintă necesitatea de a admite alte puncte de vedere, de a recunoaște, în fiecare mod de a pune o problemă, o parțializare. Ceea ce este important atunci este să ne dăm seama în ce măsură am parțializat, am adoptat o anumită perspectivă, un anumit punct de vedere. Vom încerca deci să admitem *pluralitatea punctelor de vedere* (s.n.), care numai toate împreună ne pot ajuta – până la un anumit punct, cel puțin –, ne pot reda subiectul în totalitatea sa, așa cum se prezintă el pentru cunoașterea intuitivă. Acest principiu al obiectivității înseamnă (...) tocmai această pluralitate de puncte de vedere și continuitate de cercetare și, în același timp, cum vom vedea, o anumită generozitate chiar cu privire la pozițiile contrare poziției noastre". (Coșeriu 1992b: 12)

Propriu-zis, înțelegerea faptului că cunoașterea e parțializată, făcută adică dintr-un anumit punct de vedere (și aici nu vorbim de cazurile marcate de lipsa onestității științifice), generează deopotrivă punerea propriei cunoașterii sub semnul relativului, al îndoielii, și acreditarea celorlalte perspective. Mai mult, spune Coșeriu în mod explicit, abia însumarea tuturor punctelor de vedere (să reținem sintagma: *pluralitatea punctelor de vedere*), a tuturor intuițiilor asupra obiectului, poate crea premisele cunoașterii. În tot cazul, atenuarea propriei poziții e dublată de generozitatea față de pozițiile contrare.

În fapt, se găsesc aici deja câteva dintre premisele celorlalte principii din *pentalogul* lui Coșeriu. Nu întâmplător, formularea lor cea mai elocventă, chiar dacă nesistematizată, apare în interviul pe care l-am considerat versiunea c. Caracterul didactic (*id est* riguros sistematic) este o abatere de la identitatea holistică și integraționistă a celor cinci principii. Chiar și aici, însă, Coșeriu dorește o situare cumva logică a unui principiu în succesiunea celuilalt. Principiile se află într-o succesiune asemenea unor verigi determinate unele de altele. Indiscutabil că putem analiza relația dintre cele cinci părți și întreg din perspectiva cercului hermeneutic. Chiar și așa, principiul originar, adică cel care le generează pe toate celorlalte, este legat de viziunea umanistă a lui Coșeriu, de generozitate, toleranță și responsabilitate.

Revenind, dacă în versiunea b se putea întrevede un oarecare scepticism în legătură cu posibilitatea cunoașterii obiective, aici poziționarea e cu totul alta și, în acest sens, Coșeriu asociază obiectivității universalitatea. „Acest principiu al obiectivității are ca urmare sau corolar principiul universalității. Altfel spus, tocmai dacă spunem lucrurile așa cum sunt sau încercăm să spunem lucrurile așa cum sunt, aceste lucruri sunt nu numai pentru noi așa, ci – cel puțin în sens ideal – pentru toți oamenii, pentru cei care, de bună credință, s-ar apropia de aceleași lucruri și ar vrea să le studieze. În același timp, această obiectivitate implică universalitatea afirmațiilor pe care le formulăm cu privire la lucruri și, în același timp, aspirația la universalitate". (Coșeriu, 1992b: 12)

Poate nu întâmplător, în *versiunea 1996*, Coșeriu asociază răspunsul pe care îl dă celor care îl acuză de eclectism cu principiul tradiției. „Fiindcă, spune el, nu-i vorba să iei la întâmplare (de la fiecare câte ceva, n. n.), ci e vorba să vezi în ce măsură fiecare a văzut un aspect important al limbajului sau un aspect chiar neimportant, dar care este un aspect real. Deci, principiile rămân întotdeauna aceleași, adică, principiul realității limbajului, să spui lucrurile cum sunt și să vezi peste tot ce relații sunt". (Coșeriu, 1996: 121)

Acestui răspuns îi urmează întrebarea formulată explicit: „Ce înseamnă acest principiu de *a spune lucrurile așa cum sunt*"? Răspunsul lui Coșeriu pornește de la ideea că trebuie pornit de la felul cum lucrurile „se prezintă conștiinței subiectului". Să pornești așadar de la aceste cunoașteri concrete, și nu de la abstracțiuni. Ceea ce urmează este o diferențiere între situațiile specifice obiectelor naturale și cele specifice celor culturale. În cazul obiectelor naturale, „obiectivitatea absolută înseamnă să te concentrezi în obiect și să prezinți obiectul în sine, adică în măsura în care este posibil să vezi obiectul în sine, nu din punctul de vedere al producerii lui de către altcineva, ci așa cum se prezintă obiectul pentru înțelegerea umană. (...) Adică să te elimini, să te pui în paranteză pe tine

însuți ca subiect, și ca subiect empiric în știință. «Obiectul este așa», nu «eu îl văd așa», sau «eu îl consider așa»". (Coșeriu, 1996: 121)

Chestiunea l-a preocupat și pe Popper, iar răspunsul lui, care vorbește într-un loc de 12 principii pentru „o *nouă* etică profesională", se referă tocmai la „impersonalitate". Ultimul principiu e următorul: „Critica rațională trebuie să fie mereu la obiect: trebuie să emită argumente specifice pentru faptul că anumite afirmații specifice, ipoteze specifice par a fi false sau anumite argumente specifice sunt lipsite de valabilitate. Ea trebuie să fie ghidată de ideea de a te apropia cât mai mult de adevăr. Ea trebuie să fie în acest sens impersonală". (Popper 1998: 217)

Or, în cazul științelor culturale, „tocmai obiectivitatea ne obligă la subiectivitate, fiindcă plecăm de la ceea ce știm noi, fiind noi înșine producătorii acestor obiecte. De aceea baza este aici alta: nu este o ipoteză, ci e știința originară a omului cu privire la sine însuși ș.a.m.d.". (Coșeriu, 1996: 121-122)

Aceste afirmații îi permit lui Coșeriu o incursiune în ceea ce s-a numit logica fuzzy, pentru care lucrurile nu pot avea distincții clare. Și totuși, după câteva paragrafe, după ce definește subiectul, insistă pe ideea că activitatea științifică are ca țintă obiectul.

„Asta este activitatea științifică. Ea prezintă obiectul în obiectivitatea sa – asta înseamnă *a spune lucrurile cum sunt* – și încearcă să elimine orice este subiectiv. Chiar când se spune – în teoriile moderne ale științei – că și observatorul a determinat, într-un anume fel, obiectul, asta, tocmai înseamnă că cel care face afirmația își dă seama că o parte din asta se datorează observatorului, și că obiectul în sine, obiectul ca atare nu e așa cum e determinat, eventual, de perspectiva pe care o are observatorul". (Coșeriu, 1996: 122)

Dar lucrurile nu se opresc aici și principiile lui Coșeriu se însumează sub semnul toleranței, încrederii în om, optimismului:

„În știință, moralitatea înseamnă obiectivitate absolută. În știința noastră, înseamnă nu numai a te elimina pe tine ca subiect empiric, ci și a recunoaște toată valoarea tuturor oamenilor, dacă înțelegi că este vorba de știință a culturii și că toți suntem subiecte ale activităților culturale". (Coșeriu, 1996: 128)

Prin urmare, „trebuie să-i considerăm pe vorbitori de bună-credință până la proba contrarie", căci „vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor" (Coșeriu, 1996: 128). Acesta este mesajul optimist al lui Coșeriu. Optimist este și mesajul lui Popper, care spune la un moment dat: „ideile pot muta munții din loc; și ideile false o pot face. Din fericire, uneori este cu putință ca ideile false să fie combătute cu ajutorul ideilor adevărate". (Popper, 1998: 150). Este și convingerea noastră.

Bibliografie:

COȘERIU, Eugeniu, 1992, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof", an III, nr. 11.

COȘERIU, Eugeniu, 1991-1992, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași, vol. XXXVII-XXXVIII, Iași.

COȘERIU, Eugeniu, 1996, *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București.

ECO, Umberto, 2017, *Cum ne construim dușmanul*, în *Cum ne construim dușmanul și alte scrieri ocazionale*, Traducere de Ștefania Mincu, Polirom, Iași.

HOCKE, René Gustav, 1973, *Lumea ca labirint. Manieră și manie în arta europeană. De la 1520 până la 1650 și în prezent*, Traducere de Victor H. Adrian, Prefață de Nicolae Balotă, Postfață de Andrei Pleșu, Editura Meridiane, București.

KABATEK, Johannes, 2015, *Tradiții discursive: studii*, Ediție de Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț, Carlota de Benito Morena, Miguel Cuevas-Alonso, Editura Academiei Române, București.

NOICA, Constantin, 1990 [1944], *Jurnal filozofic*, Humanitas, București.

POPPER, Karl R., 1998, *În căutarea unei lumi mai bune*. *Conferințe și eseuri din trei decenii*, Traducere din germană de Anca Rădulescu, Humanitas, București.

RUSSELL, Bertrand, 2018, *Civilizația occidentală*, în *Elogiul inactivității*¸ Cu o nouă prefață de Anthony Gottlieb, Cu o introducere de Howard Woodhouse, Traducere de Ciprian Șiulea, Editura Vellant, București.